

Mirosław Wasilewski

Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

UWARUNKOWANIA ZALEŻNOŚCI DOCHODU ROLNICZEGO I PRZEPŁYWÓW PIENIĘŻNYCH W GOSPODARSTWACH ROLNICZYCH

1. Wstęp

Gospodarstwa rolne po wejściu Polski do Unii Europejskiej (UE) znalazły się w obszarze zwiększonej konkurencji, lecz jednocześnie w systemie częściowo poprawiającym ich płynność pieniężną, ze względu np. na dopłaty bezpośrednie. Funkcjonowanie w gospodarce rynkowej wymaga od zarządzających gospodarstwami podejmowania decyzji w zakresie finansowania działalności i podejmowania decyzji produkcyjnych. Niezbędny jest w tym celu dobry system informacyjny, dotyczący zarówno otoczenia zewnętrznego, jak też wnętrza gospodarstwa. W gospodarstwach indywidualnych przez długi czas nie było jednolitego modelu rachunkowości, a jedynym systemem zbilansowanym była rachunkowość prowadzona przez Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej (IERiGŻ) w Warszawie. Polska jako kraj członkowski UE została obowiązkowo objęta systemem FADN¹. Obliczany w ramach rachunkowości IERiGŻ dochód rolniczy wynika z zapisu memoriałowego, mającego swoje odzwierciedlenie w obowiązującym prawie bilansowym. Sam fakt wystawienia faktury wpływa na przychód ze sprzedaży, niezależnie od terminu przekazania gotów-

---

¹ FADN to skrót od Farm Accountancy Data Network, co oznacza sieć danych rachunkowości rolnej. FADN funkcjonuje w krajach UE i jest instrumentem ustalania dochodów w gospodarstwach rolniczych oraz oceny wpływu wspólnej polityki rolnej. Jest systemem gromadzenia danych opisujących wyniki ekonomiczne jednostek rolniczych według jednolitych standardów, ale nie podlegającym przepisom ustawy o rachunkowości. Zatem to, co nazywa się rachunkowością rolną w rozumieniu ewidencji w ramach polskiego FADN, nie jest tożsame z rachunkowością finansową, w której ewidencja zdarzeń gospodarczych bazuje na planie kont księgowych, gdyż ewidencja w ramach FADN jest zorganizowana w formie kilku książek [Wasilewski 2004(b), s. 233].

ki. W ekstremalnej sytuacji przedsiębiorstwo może generować duże zyski (dochody), a jednocześnie utracić płynność finansową [Ostaszewski 2003, s. 26]. Płynność finansowa to zdolność przedsiębiorstwa do osiągnięcia przepływów pieniężnych umożliwiających regulowanie wymagalnych zobowiązań i pokrywanie niespodziewanych wydatków gotówkowych [Wędzki 2003, s. 34]. Definicja ta zakłada wypłacalność krótkoterminową, czyli konieczność posiadania przez przedsiębiorstwo aktywów łatwo zamienialnych na gotówkę oraz rezerw środków pieniężnych i papierów wartościowych. Zarządzanie płynnością finansową to utrzymanie tych zasobów na optymalnym dla przedsiębiorstwa poziomie. Jeśli płynność finansowa jest zbyt mała, przedsiębiorstwo może stać się niewypłacalne długoterminowo i zbankrutować, tzn. utracić płynność finansową. Natomiast nadmierna płynność finansowa (nazywana nadpłynnością) powoduje ograniczenie możliwości rozwojowych przedsiębiorstwa, gdyż zmniejsza zysk, którym zazwyczaj finansuje się ten rozwój. Dlatego też istotne jest określanie sytuacji finansowej przedsiębiorstwa nie tylko w kategoriach memoriałowych, ale także w kategoriach pieniężnych (kasowych)². Generowanie pieniądza następuje przede wszystkim w działalności operacyjnej, natomiast konsumpcja pieniądza ma miejsce głównie w działalności inwestycyjnej i finansowej. Przepływ pieniężny ogółem jest różnicą między wpływami pieniężnymi pochodzącymi z różnych sfer aktywności przedsiębiorstwa a jego wydatkami pieniężnymi, związanymi z działalnością operacyjną, inwestycyjną i finansową. Należy przy tym uwzględnić jednak specyfikę działalności gospodarstw indywidualnych, polegającą na jedności gospodarstwa rolniczego i domowego rodziny rolnika. Zatem zarządzający gospodarstwem rolnym musi zachowywać płynność pieniężną w obu wymienionych obszarach, często stając przed koniecznością wyboru rodzajów i kierunków wydatków.

Celem badań było określenie zależności przepływów pieniężnych od wielkości dochodu rolniczego³ w gospodarstwach indywidualnych. Określono relacje między

² Zasada memoriałowa określa, że w księgach rachunkowych jednostki gospodarczej należy ująć wszystkie osiągnięte, przypadające na jej rzecz przychody i obciążające ją koszty związane z tymi przychodami dotyczące danego roku obrotowego, niezależnie od terminu ich zapłaty. Zasada ta oznacza, że efekty transakcji i innych zdarzeń uznawane są w momencie ich wystąpienia, a nie w momencie wpływu bądź wydatku gotówki lub jej ekwiwalentów, co z kolei jest cechą zasady kasowej. Zasada kasowa obejmuje zatem systematyczną rejestrację wpłat i wypłat środków pieniężnych. Obecnie zasada ta jest poza zakresem norm kształtujących tzw. prawidłową rachunkowość.

³ Produkcja globalna gospodarstwa stanowi wartość pieniężną tego wszystkiego, co zostało wytworzone w gospodarstwie w roku obrachunkowym. Odejmując od produkcji globalnej wartość zużytych w procesie produkcji własnych nasion i pasz, obliczymy produkcję końcową brutto. Odejmując natomiast od produkcji końcowej brutto wartość materiałów z zakupu pochodzenia rolniczego, otrzymamy produkcję końcową netto, od której odejmując materiały z zakupu pochodzenia nierolniczego, otrzymamy produkcję czystą. Do obliczenia dochodu rolniczego punktem wyjścia jest wartość produkcji czystej, od której odejmuje się świadczenia finansowe gospodarstwa na rzecz państwa i osób trzecich, a więc: podatki, ubezpieczenia, składki emerytalne, czynsze dzierżawne, odsetki oraz opłatę pracowników najemnych. Dochód rolniczy może być odpowiednikiem zysku brutto według prawa bilansowego po uwzględnieniu (wycenie) kosztów pracy rolnika i jego rodziny [Wasilewski 2004(c), s. 137].

poziomem dochodu rolniczego a stanem początkowym i końcowym gotówki, wielkością i strukturą wpłat i wypłat oraz saldem łącznym przepływów pieniężnych. Analiza tych zależności umożliwi określenie relacji między podejściem memoriałowym a kasowym przy obliczaniu dochodu rolniczego w gospodarstwach indywidualnych. Różnice wynikają z faktu przesunięć czasowych uzyskania przychodu ze sprzedaży i faktycznej wpłaty gotówki, a w przypadku kosztów – różnego momentu zakupu i faktycznej zapłaty. Badaniem objęto 95 gospodarstw indywidualnych położonych w regionie środkowo-zachodnim według systemu regionalizacji IERiGŻ, który obejmuje województwa wielkopolskie i kujawsko-pomorskie. Makroregion środkowo-zachodni charakteryzuje się wysokim w skali kraju poziomem cech organizacyjno-technicznych rolnictwa. Do badań wybrano celowo wszystkie gospodarstwa rolne prowadzące nieprzerwanie rachunkowość w okresie lat 1998-2001⁴. Analizą zostały objęte gospodarstwa o powierzchni powyżej 15 ha użytków rolnych (UR). Próba gospodarstw indywidualnych badana przez IERiGŻ nie jest próbą reprezentatywną dla ich populacji generalnej w Polsce. Jednak materiały pochodzące z rachunkowości IERiGŻ mają duże znaczenie w badaniach dynamicznych, są to bowiem jedyne systematyczne zapisy prowadzone w gospodarstwach indywidualnych przez szereg lat. Mimo swej niereprezentatywności w sposób właściwy odtwarzają one zmienność różnych cech ekonomicznych gospodarstw w czasie. Brak reprezentatywności może być zastąpiony określeniem stopnia różnic między tymi gospodarstwami jako próbą a populacją generalną [Klepacki 1987, s. 53].

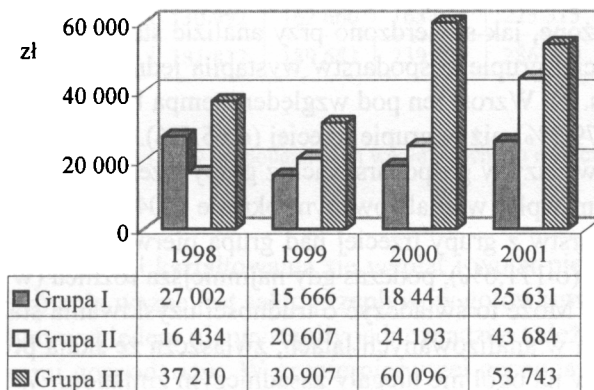
Do oceny wydzielonych grup gospodarstw na tle pozostałych zastosowano metodę rangową. Sprowadza się ona do porządkowania obiektów według wybranych cech i zsumowania pozycji dla poszczególnych sortowań [Runowski 1999, s. 54]. Opierając się na ustalonej liście rankingowej badanych gospodarstw rolniczych, wyodrębniono ich grupy według metody tzw. kwartyli [Józwiak 1993, s. 3; Reisch, Zeddies 1995, s. 95]. Pierwsza grupa gospodarstw (dolny kwartyl – 25% zbiorowości) charakteryzowała się najniższym poziomem dochodu rolniczego przypadającego na jeden hektar UR, druga średnim (50% zbiorowości), a trzecia najwyższym (25% zbiorowości). Dlatego też w analizie uzyskanych wielkości ekonomiczno-finansowych wykorzystano podział gospodarstw na grupy I, II i III.

---

⁴ IERiGŻ podjął starania w kierunku stopniowego wprowadzania systemu Farm Accountancy Data Network (FADN) już w latach 2002-2003, co przyczyniło się do braku porównywalności uzyskiwanych danych z rachunkowości w stosunku do lat poprzednich. Przeprowadzane w wymienionych latach relatywnie częste zmiany w sposobie i zakresie zbierania danych również sprawiły, że okres lat 2002-2003 nie był pod tym względem jednolity. W zasadzie pełne i porównywalne dane będą do uzyskania od 2004 roku, które zostaną całościowo opracowane na początku 2006 roku. W związku z tym badania obejmują okres, w którym dane i metodyka zbierania danych są porównywalne, tj. lata 1998-2001.

2. Wyniki badań

Na rysunku 1 przedstawiono kształtowanie się stanu początkowego gotówki w zależności od poziomu dochodu rolniczego gospodarstwa. Gospodarstwa z grupy trzeciej (o najwyższym dochodzie rolniczym) charakteryzowały się także najwyższym poziomem stanu początkowego gotówki. Nie wystąpiła przy tym jednorodna tendencja w czasie w tej grupie gospodarstw. Tendencja taka miała miejsce natomiast w drugiej grupie gospodarstw (o dochodzie średnim), w której stan początkowy gotówki zwiększył się z 16 434 zł w 1998 r. do 43 684 zł w 2001 r., tj. o 165,8%. Najwyższy stan gotówki w analizowanym okresie wystąpił w trzeciej grupie gospodarstw w 2000 r. i wynosił 60 096 zł. Największa różnica między trzecią i pierwszą grupą gospodarstw miała miejsce w tym samym roku i wynosiła 225,9%, podczas gdy w 1998 r. kształtowała się na poziomie jedynie 37,8%. Tak duże różnice w tym zakresie mogą świadczyć o niestabilności stanu gotówki w poszczególnych latach w wydzielonych grupach gospodarstw. Najwyższa różnica na korzyść grupy trzeciej gospodarstw w porównaniu z drugą wystąpiła także w 2000 r. (o 148,4%), podczas gdy najmniejsza była w 2001 r. (o 23%). Natomiast poziom początkowy gotówki w pierwszej i drugiej grupie gospodarstw był relatywnie zbliżony (zwłaszcza w latach 1999-2000).

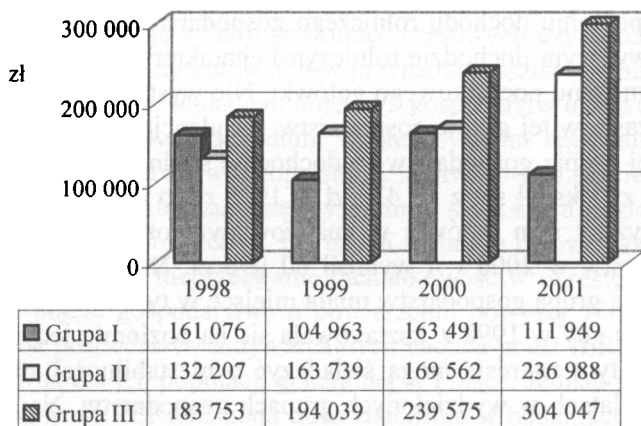

Rys. 1. Stan początkowy gotówki (zł) w gospodarstwach według dochodu rolniczego (zł/ha UR)

Źródło: badania własne.

Stwierdzone zależności świadczą o tym, że dopiero najwyższy dochód rolniczy w sposób zasadniczy wpływa na wielkość stanu początkowego gotówki, bowiem różnica na korzyść grupy trzeciej w stosunku do pierwszej była pod tym względem znacząca. Należy nadmienić jednak, że porównanie takie dotyczy zestawienia stanu początkowego gotówki, kształtowanego przez okres poprzedni, z efektem do-

chodowym działalności gospodarstw w roku bieżącym. Zakładając kontynuację działalności gospodarstwa rolniczego, efekt dochodowy w roku bieżącym jest uwarunkowany także dotychczasową działalnością gospodarstwa.

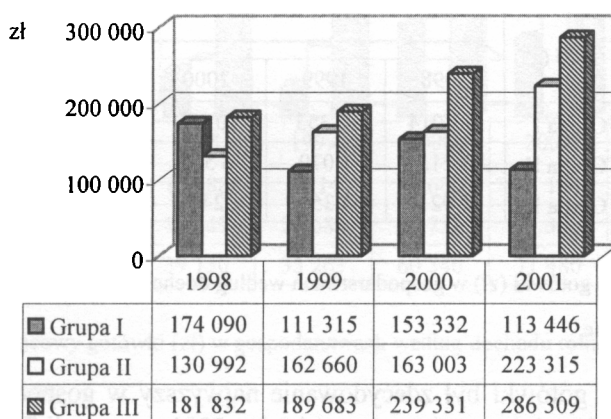
Rys. 2. Wpłaty gotówki (zł) w gospodarstwach według dochodu rolniczego (zł/ha UR)

Źródło: badania własne.

Zależności w poziomie wpłat pieniężnych w analizowanych grupach gospodarstw były zbliżone, jak stwierdzono przy analizie stanu początkowego gotówki. W drugiej i trzeciej grupie gospodarstw wystąpiła jednolita tendencja rosnąca poziomu wpłat (rys. 2). Wzrost ten pod względem tempa był wyższy w drugiej grupie gospodarstw (o 79,3%) niż w grupie trzeciej (o 65,5%). W mierniku bezwzględnym przyrost ten był wyższy w gospodarstwach z grupy trzeciej, w której wystąpił także najwyższy poziom wpłat w analizowanym okresie (304 047 zł w 2001 r.). Poziom przewagi gospodarstw z grupy trzeciej nad grupą pierwszą był zróżnicowany, najwyższy w 2001 r. (o 171,6%), podczas gdy najmniejsza różnica (w 1998 r.) wynosiła jedynie 14,1%. Może to świadczyć o trudności uzyskiwania stabilnego poziomu wpłat pieniężnych w analizowanych latach, zwłaszcza że skala produkcji i typ rolniczy gospodarstw na ogół nie ulegały zasadniczym zmianom. W grupie pierwszej gospodarstw wystąpił spadek wielkości wpłat gotówkowych w 2001 r. w stosunku do lat 1998 i 2000. Zjawisko to należy ocenić jako niekorzystne, a jeśli utrzymuje się dłużej, może zagrażać utratą płynności pieniężnej. Nie wystąpiły jednoznaczne zależności w poziomie wpłat pieniężnych między gospodarstwami pierwszej i drugiej grupy, przy czym były one na ogół wyższe w drugiej grupie gospodarstw (o średnim dochodzie rolniczym).

Na rysunku 3 przedstawiono poziom wpłat pieniężnych w analizowanych grupach gospodarstw, wydzielonych ze względu na wielkość dochodu rolniczego. W gospodarstwach z trzeciej grupy (o najwyższym dochodzie rolniczym) wypłaty te

były najwyższe, ale było to widoczne zwłaszcza w latach 2000-2001. Przewaga gospodarstw z trzeciej grupy nad pierwszą i drugą była pod tym względem mniejsza niż w zakresie wpłat pieniężnych. Jest to zależność pozytywna, świadcząca o racjonalizacji wypłat pieniężnych w tej grupie gospodarstw. Największa różnica w poziomie wielkości wypłat pieniężnych między trzecią i pierwszą grupą gospodarstw wystąpiła w 2001 r. (o 152,4%), a najniższa w 1998 r. (jedynie o 4,4%). W zestawieniu z grupą drugą gospodarstw, w grupie trzeciej wypłaty były wyższe w największym stopniu w 2000 r. (o 46,8%), a w najmniejszym w 1999 r. (o 16,6%). Nie stwierdzono pod tym względem istotnych zależności w analizowanym okresie w ujęciu dynamicznym.

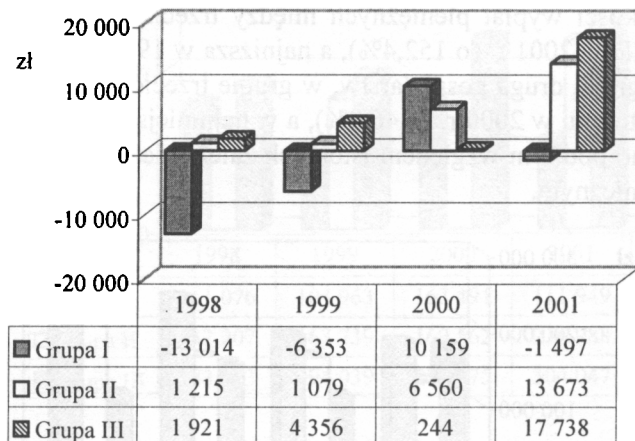

Rys. 3. Wypłaty gotówki (zł) w gospodarstwach według dochodu rolniczego (zł/ha UR)

Źródło: badania własne.

Zależności w tendencji kształtowania się wypłat i wpłat pieniężnych były zbliżone, natomiast równie ważne jest saldo przepływów gotówkowych, przedstawione na rys. 4. Pod tym względem nie wystąpiły jednoznaczne zależności między analizowanymi grupami gospodarstw. W grupie pierwszej gospodarstw występował na ogół przepływ ujemny środków pieniężnych (z wyjątkiem 2000 r.), który był najwyższy w 1998 r. (–13 014 zł). W pozostałych dwóch grupach gospodarstw były przepływy dodatnie, na ogół wyższe w trzeciej grupie gospodarstw. Najwyższy przepływ dodatni w analizowanym okresie dotyczył tej grupy gospodarstw w 2001 r. (wynosił 17 738 zł). W pozostałych latach relatywnie niskie dodatnie salda przepływów pieniężnych w drugiej i trzeciej grupie gospodarstw świadczą o ostrożnej gospodarce finansowej i konserwatywnej strategii, polegającej na utrzymywaniu stabilnego zasobu gotówki, motywowanych potrzebami transakcyjnymi i ostrożnościami. Natomiast występujący ujemny przepływ gotówkowy w pierwszej gru-

pie gospodarstw może być sygnałem zbliżających się trudności płatniczych, jeżeli tendencja ta utrzyma się w dłuższym okresie, przy czym uzależnione jest to od początkowych zasobów gotówkowych. W tej grupie gospodarstw, jak już stwierdzono, zasoby te były stosunkowo małe.

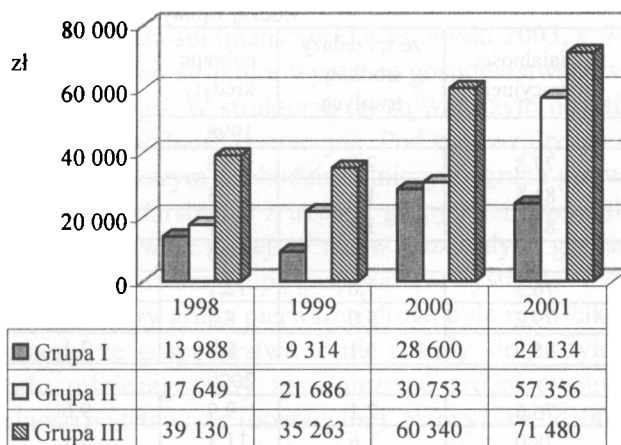

Rys. 4. Saldo gotówki (zł) w gospodarstwach według dochodu rolniczego (zł/ha UR)

Źródło: badania własne.

Stan końcowy gotówki był zdecydowanie najwyższy w gospodarstwach o najwyższym dochodzie rolniczym (grupa trzecia) i w 2001 r. wynosił 71 480 zł (rys. 5). Jest to kwota znacząca, a utrzymująca się tendencja rosnąca w tym względzie w latach 1999-2001 (o 102,7%) jest bardzo korzystna. Właściciele tych gospodarstw mogą się zastanowić nad sposobem efektywnego ulokowania tych środków (np. w inwestycje finansowe i rzeczowe). W roku 2001 pod względem stanu końcowego gotówki przewaga gospodarstw z grupy trzeciej nad grupą pierwszą była prawie trzykrotna, natomiast jeszcze wyższa była w 1999 r. (378,6%). Stwierdzono natomiast malejącą przewagę gospodarstw z grupy trzeciej nad drugą. Może to świadczyć o tym, że zróżnicowanie dochodowe między tymi grupami jest relatywnie małe, zatem gospodarstwa te charakteryzują się zbliżonym poziomem stanu końcowego gotówki. W grupie trzeciej gospodarstw stan końcowy gotówki wynosił 221,7% jej wartości, w grupie drugiej w 1998 r., a w 2001 r. relacja ta zmniejszyła się do 124,6% (w 2000 r. nastąpił nieznaczny wzrost w stosunku do 1999 r.). Grupa pierwsza gospodarstw miała najniższy z analizowanych grup stan końcowy środków pieniężnych, chociaż w latach 1998 i 2000 różnica w stosunku do grupy drugiej była niewielka. Szczególnie niski poziom stanu końcowego gotówki był w pierwszej grupie gospodarstw w 1999 r. i wynosił jedynie 9314 zł. Mając na uwadze, że są to gospodarstwa o powierzchni powyżej 15 ha UR, a zatem o stosunkowo dużych potrzebach kapitałowych, tak niski poziom gotówki może być istotnym

zagrożeniem ich działalności. Podsumowując, można stwierdzić, że jedynie grupa trzecia gospodarstw (o najwyższym dochodzie rolniczym) cechowała się dobrą sytuacją pod względem przepływów pieniężnych, a zwłaszcza stanu końcowego gotówki. Gospodarstwa o niższym dochodzie rolniczym powinny prowadzić ostrożną politykę finansową w zakresie wydatków pieniężnych, co jednocześnie może ograniczać możliwości ich rozwoju.

Rys. 5. Stan końcowy gotówki (zł) w gospodarstwach według dochodu rolniczego (zł/ha UR)

Źródło: badania własne.

W analizowanych grupach gospodarstw w zakresie wpłat pieniężnych dominowała działalność operacyjna (tab. 1). Udział tej działalności we wpłatach był najwyższy w grupie trzeciej gospodarstw (z wyjątkiem 2001 r.), chociaż na ogół z tendencją malejącą, z 87,2% w 1998 r. do 79,5% w 2001 roku. Gospodarstwa z grupy pierwszej charakteryzowały się najniższym udziałem wpłat z działalności operacyjnej we wpłatach ogółem. Udział wpłat z tej działalności w tej grupie gospodarstw był relatywnie zbliżony w stosunku do grupy drugiej, a jedynie w 2001 r. różnica ta była większa (o 13,9 p.p.). Oznacza to, że jedynie odpowiednio wysoki poziom dochodu rolniczego warunkuje wysoki udział działalności operacyjnej we wpłatach ogółem. Udział wpłat ze sprzedaży środków trwałych we wpłatach ogółem we wszystkich grupach gospodarstw był niewielki (do 5%), co oznacza stabilność wyposażenia w te środki. Są one dopasowane do możliwości ich wykorzystania, a skala sprzedaży starych maszyn i urządzeń jest niewielka. Zbliżone zależności wystąpiły w analizowanych grupach gospodarstw pod względem udziału pobranych kredytów we wpłatach ogółem. W latach 1998-1999 dominowały pod tym względem gospodarstwa z grupy pierwszej (9,8-12,1%), natomiast w latach pozostałych zaznaczyła się przewaga gospodarstw z grupy trzeciej, do 15,2% w 2001

roku. W tej grupie gospodarstw wystąpiła jednolita tendencja rosnąca udziału wpłat z tego tytułu. Może to oznaczać, że gospodarstwa o najwyższym dochodzie prowadzą działalność inwestycyjną z wykorzystaniem kredytu długoterminowego i/lub wspomagają bieżącą działalność kredytem krótkoterminowym.

Tabela 1. Struktura wpłat (%) w gospodarstwach według dochodu rolniczego (zł/ha UR)

Lata/grupa gospodarstw	Rodzaj wpłaty				
	z działalności operacyjnej	ze sprzedaży środków trwałych	pobrane kredyty	ze źródeł prywatnych*	zmniejszenie należności
Rok	1998				
Grupa I	77,8	2,9	9,8	7,7	1,8
Grupa II	81,5	1,6	9,3	5,6	2,0
Grupa III	87,2	1,3	8,7	1,8	1,0
Rok	1999				
Grupa I	76,3	1,6	12,1	6,0	4,0
Grupa II	79,2	5,0	8,6	5,2	2,0
Grupa III	85,9	1,1	8,7	2,1	2,2
Rok	2000				
Grupa I	76,6	2,1	9,9	9,6	1,8
Grupa II	78,0	1,6	11,3	5,1	4,0
Grupa III	79,2	0,9	15,0	2,4	2,5
Rok	2001				
Grupa I	68,5	3,9	12,5	12,8	2,3
Grupa II	82,4	1,4	12,0	2,4	1,8
Grupa III	79,5	1,0	15,2	2,4	1,9
Zmiana	2001/1998				
Grupa I	-9,3	1,0	2,7	5,1	0,5
Grupa II	0,9	-0,2	2,7	-3,2	-0,2
Grupa III	-7,7	-0,3	6,5	0,6	0,9

* Obejmują wpłaty z tytułu rent i emerytur z ZUS, zasiłków, prowadzonego warsztatu, pracy najemnej poza gospodarstwem itp.

Źródło: badania własne.

Znaczenie wpłat ze źródeł prywatnych było najwyższe w gospodarstwach o dochodzie najniższym (grupa pierwsza). Udział wpłat z tego tytułu był najwyższy w tej grupie gospodarstw w 2001 r. i wynosił 12,8% (z tendencją rosnącą w latach 1999-2001). Oznacza to, że gospodarstwa o dochodzie najniższym są zmuszone do podtrzymywania płynności finansowej ze źródeł nie związanych w sposób bezpośredni z prowadzoną działalnością rolniczą. W grupie gospodarstw o dochodzie najwyższym znaczenie wpłat z tego tytułu było niewielkie (1,8-2,4%), gdyż uzyskany dochód rolniczy umożliwia bieżące finansowanie prowadzonej działalności. Również na ogół duża skala działalności nie pozwala na zaangażowanie czasu rolnika i jego rodziny w pozyskiwanie środków pieniężnych spoza gospodarstwa

rolniczego. Wszystkie grupy gospodarstw charakteryzowały się małym znaczeniem wpłat z tytułu zmniejszania należności, których udział nie przekraczał w analizowanym okresie 4%. Wynika to na ogół z niskiego stanu należności w gospodarstwach indywidualnych [Wasilewski 2004(a), s. 94]. Zasadniczym kanałem sprzedaży produktów wytwarzanych w gospodarstwie (zwłaszcza zbóż) jest bowiem sprzedaż targowiskowa, w której dominuje obrót gotówkowy. Przyczynia się to w wydatny sposób do podtrzymywania bieżącej płynności pieniężnej gospodarstwa i wysokich wskaźników płynności finansowej [Wasilewski 2003, s. 747].

W tabeli 2 przedstawiono strukturę wypłat w gospodarstwach w zależności od poziomu dochodu rolniczego. W strukturze tej największym udziałem charakteryzowały się wypłaty na działalność operacyjną. Pod tym względem dominowały na ogół gospodarstwa o najniższym dochodzie rolniczym (grupa pierwsza) – z wyjątkiem 1999 roku. W gospodarstwach z trzeciej grupy udział wydatków na działalność operacyjną był relatywnie mniejszy niż w pozostałych grupach. Największa różnica między trzecią i pierwszą grupą gospodarstw wystąpiła w 2000 r. i wynosiła 11,9 p.p. Różnica między grupą pierwszą i drugą była niewielka (na ogół około 4-5 p.p.), co oznacza, że gospodarstwa te nie różniły się na tyle pod względem wielkości dochodu rolniczego, aby zasadniczemu zróżnicowaniu uległ poziom wypłat na działalność podstawową (operacyjną). Najwyższy udział wypłat na działalność operacyjną w analizowanym okresie wystąpił w pierwszej grupie gospodarstw i w 2000 r. wynosił 60%. W porównaniu do udziału wpłat z działalności operacyjnej udział wypłat na tę działalność był we wszystkich grupach gospodarstw znacznie niższy. Najwyższa różnica pod tym względem wystąpiła w gospodarstwach z grupy trzeciej i wynosiła 41,5 p.p. (w 1998 r.). W tej grupie wystąpił także najniższy udział wydatków na działalność operacyjną na poziomie jedynie 45,7% w 1998 roku.

Zasadnicze różnice między grupami gospodarstw występowały w zakresie wypłat na zakup środków trwałych. Gospodarstwa z grupy trzeciej charakteryzowały się zdecydowanie najwyższym udziałem wypłat na ten cel, do 30,6% w 2001 r., podczas gdy w tym roku w pierwszej grupie gospodarstw udział ten był zdecydowanie niższy (o 20,8 p.p. oraz o 21,2 p.p. w 2000 roku). Dynamiczny przyrost udziału wypłat na zakup środków trwałych w trzeciej grupie gospodarstw w latach 1999-2001 świadczy o potrzebie i zdolności do zakupów tej grupy składników majątku, zatem o dużej możliwości unowocześniania technicznego potencjału wytwórczego. W pierwszej i drugiej grupie gospodarstw udział wypłat na ten cel utrzymywał się na relatywnie stabilnym poziomie (najniższy był w grupie pierwszej). Oznacza to równomierny poziom odtwarzania środków trwałych w tych grupach gospodarstw, podczas gdy w grupie trzeciej występowały bardziej zaawansowane procesy inwestycyjne. Znacznie wyższy udział wydatków na zakup środków trwałych w porównaniu z udziałem wpłat z ich sprzedaży świadczy o zakupach inwestycyjnych i zwiększaniu technizacji technologii wytwarzania.

Tabela 2. Struktura wypłat (%) w gospodarstwach według dochodu rolniczego (zł/ha UR)

Lata/grupa gospodarstw	Rodzaj wypłaty				
	na działalność operacyjną	na zakup środków trwałych	splata kredytu	na cele prywatne*	zwiększenie należności
Rok	1998				
Grupa I	57,3	9,4	8,8	22,5	2,0
Grupa II	52,2	15,4	12,0	16,8	3,6
Grupa III	45,7	23,1	11,1	16,3	3,8
Rok	1999				
Grupa I	50,1	15,5	13,2	18,7	2,5
Grupa II	54,7	15,8	8,8	16,6	4,1
Grupa III	53,1	18,0	8,7	18,3	1,9
Rok	2000				
Grupa I	60,0	8,0	14,2	16,9	0,9
Grupa II	55,5	14,8	10,1	17,4	2,2
Grupa III	48,1	29,2	8,5	12,7	1,5
Rok	2001				
Grupa I	52,6	9,8	12,3	23,8	1,5
Grupa II	52,5	21,6	8,9	14,8	2,2
Grupa III	47,3	30,6	7,7	12,5	1,9
Zmiana	2001/1998				
Grupa I	-4,7	0,4	3,5	1,3	-0,5
Grupa II	0,3	6,2	-3,1	-2,0	-1,4
Grupa III	1,6	7,5	-3,4	-3,8	-1,9

* Obejmują wypłaty na cele bytowe, kuchnię, zakupy do gospodarstwa domowego, kulturę itp.

Źródło: badania własne.

Gospodarstwa z pierwszej grupy charakteryzowały się najwyższym udziałem wypłat z tytułu spłaty kredytu, co świadczy o większej skali korzystania z kapitału obcego jako źródła finansowania działalności. Jest to uzasadnione, gdyż niski poziom dochodu rolniczego (a często poniesienie straty) wydatnie ogranicza możliwość rozwoju gospodarstw pod względem zakupów środków trwałych. Najniższy udział wydatków z tytułu spłaty kredytu wystąpił w gospodarstwach o dochodzie najwyższym, co oznacza finansowanie działalności głównie z wykorzystaniem kapitału własnego. W tej grupie gospodarstw w 2001 r. udział wydatków na spłatę kredytu w wydatkach ogółem wynosił 7,7%, podczas gdy w grupie pierwszej był o 4,6 p.p. wyższy. Gospodarstwa z grupy pierwszej charakteryzowały się także na ogół (z wyjątkiem 2000 r.) najwyższym udziałem wydatków na cele prywatne, od 16,9% w 2000 r. do 23,8% w 2001 roku. W grupie trzeciej gospodarstw w 2001 r. udział wydatków na ten cel stanowił jedynie 12,5% w wydatkach ogółem. Wysoki poziom dochodu rolniczego umożliwia przekazanie większych środków na finansowanie działalności operacyjnej, a potrzeby rodziny w analizowanych grupach gospodarstw są zbliżone, co przyczynia się do mniejszego udziału wydatków na

ten cel w kwocie wydatków ogółem. Udział zwiększenia należności był relatywnie niewielki, co oznacza skuteczną ich windykację, ale jednocześnie wynika z kasowego obrotu środków pieniężnych, głównie poprzez obrót targowiskowy wytworzonych produktów. Udział tej pozycji był na ogół najwyższy w drugiej grupie gospodarstw (4,1% w 1999 r.), a najniższy w grupie pierwszej.

3. Wnioski

W opracowaniu przedstawiono analizę zależności przepływów pieniężnych od wielkości dochodu rolniczego w gospodarstwach indywidualnych. Pozwoliło to na określenie związku ujęcia memoriałowego i kasowego w ocenie sytuacji finansowej gospodarstw. Na podstawie przeprowadzonych analiz sformułowano następujące wnioski końcowe.

1. Najwyższymi zasobami gotówki charakteryzowały się gospodarstwa o najwyższym poziomie dochodu rolniczego. Poziom ten należy ocenić jako relatywnie wysoki, umożliwiający na ogół prowadzenie rzeczowej działalności inwestycyjnej. Gospodarstwa o dochodzie najniższym wielkość gotówki miały zbyt niską, co może ograniczać ich rozwój. Różnice pod tym względem między gospodarstwami z pierwszej i drugiej grupy były relatywnie małe. Zbliżone zależności wystąpiły w ramach wpłat i wypłat pieniężnych. Rosnąca tendencja wzrostu poziomu wypłat w gospodarstwach o najwyższym dochodzie rolniczym może świadczyć o ich rozwoju.

2. Najwyższym saldem przepływów gotówkowych w roku charakteryzowały się na ogół gospodarstwa z trzeciej grupy, podczas gdy w grupie pierwszej (o dochodzie najniższym) przepływy pieniężne były ujemne (z wyjątkiem 2000 r.). Fakt ten ma także odzwierciedlenie w stanie końcowym gotówki, który w tej grupie gospodarstw był przeciętnie trzykrotnie niższy niż w gospodarstwach o dochodzie najwyższym. Możliwości rozwojowe gospodarstw z pierwszej grupy są przez to wydatnie ograniczone i konieczne jest wspomaganie działalności w większym stopniu kapitałem obcym.

3. W strukturze wpłat pieniężnych we wszystkich grupach gospodarstw dominowały wpłaty z działalności operacyjnej, na ogół z najwyższym udziałem w trzeciej grupie gospodarstw. W tej grupie wystąpił także relatywnie wysoki udział wpłat z tytułu pobranych kredytów, co może odzwierciedlać proces rozwoju (inwestycji rzeczowych). W grupie pierwszej gospodarstw większy był natomiast udział wpłat z tytułu sprzedaży środków trwałych oraz ze źródeł prywatnych. We wszystkich grupach gospodarstw udział wypłat na działalność operacyjną był niższy niż wpłat z tej działalności. Najniższy udział wypłat na ten obszar działalności wystąpił w trzeciej grupie gospodarstw. Gospodarstwa te charakteryzowały się jednocześnie najwyższym udziałem wypłat na zakup środków trwałych, co świadczy o procesach odtwarzania majątku trwałego. W gospodarstwach o dochodzie najniż-

szym udział ten był dwu- trzykrotnie niższy. Jednocześnie gospodarstwa te relatywnie dużo środków przeznaczały na finansowanie sfery prywatnej.

Literatura

- Klepacki B., *Zasady wyboru próby do badań ekonomiczno-rolniczych*, Roczniki Nauk Rolniczych, Seria G, tom 84, z. 3, Warszawa 1987.
- Jóźwiak W., *Wyposażenie gospodarstw rodzinnych w budynki i maszyny (stan i perspektywa)*, Komunikaty, Raporty, Ekspertyzy, IERiGŻ, Warszawa 1993.
- Ostaszewski J., *Zarządzanie finansami w spółce akcyjnej*, Difin, Warszawa 2003.
- Reisch E., Zeddies J., *Wprowadzenie do ekonomiki i organizacji gospodarstw rolnych*, Wydawnictwo AR, Poznań 1995.
- Runowski H., *Wpływ zadłużenia przedsiębiorstw hodowli roślin i zwierząt AWRSP na ich sytuację produkcyjno-ekonomiczną*, [w:] *Strategiczne modele funkcjonowania spółek hodowlanych Agencji Własności Rolnej Skarbu Państwa*, Wydawnictwo AR, Szczecin 1999.
- Wasilewski M., *Sprawozdawczość finansowa w analizie wskaźnikowej gospodarstw rolniczych*, [w:] *Sprawozdawczość i rewizja finansowa w procesie podnoszenia kwalifikacji kadry menedżerskiej*, Wydawnictwo AE, Kraków 2003.
- Wasilewski M., *Ekonomiczno-organizacyjne uwarunkowania gospodarowania zapasami w przedsiębiorstwach rolniczych*, Wydawnictwo SGGW, Warszawa 2004(a).
- Wasilewski M., *System informacyjny rachunkowości PL FADN w gospodarstwach rolniczych*, [w:] *Rachunkowość w zarządzaniu jednostkami gospodarczymi*, Wydawnictwo AR i US, Szczecin 2004(b).
- Wasilewski M., *Wyniki i organizacja produkcji w gospodarstwach rolniczych o różnych formach organizacyjno-prawnych*, Zeszyty Naukowe SGGW nr 53, Ekonomika i Organizacja Gospodarki Żywnościowej, Warszawa 2004(c).
- Wędzki D., *Strategie płynności finansowej przedsiębiorstwa*, Oficyna Ekonomiczna, Kraków 2003.

CONDITIONING OF CORRELATION BETWEEN AN AGRICULTURAL INCOME AND CASH FLOWS IN FARMS

Summary

The paper presents the analysis of correlation between cash flows and an agricultural income amount in private farms. It is proved that farms of the highest income have the largest cash resources, which allow them to carry on investment activities. In these farms there is also the largest share of payments from taken credits as well as expenditure on fixed assets purchase. The largest balance of cash flows occurs in farms of the highest income, whereas in the group of the lowest income cash flows are usually negative and a level of cash resources is also too low. As a result, development possibilities of these farms can be limited. An ordinary activity (usually with the largest share in the group of farms with the highest income) dominates in the structure of cash payments in all farm groups and expenditure share on this activity is smaller than payments. In comparison to the other groups, larger share connected with payments from fixed assets sale and from private sources occurs in the group of farms of the lowest income.